Edinost in dialog *Unity and Dialogue*
81 (2026) 2: 1–21

Izvirni znanstveni članek Original scientific paper (1.01)
Besedilo prejeto Received: 16. 8. 2025; Sprejeto Accepted: 19. 9. 2026
UDK UDC: 27-277-236.5-055.2 ; 27-23-423.77-055.2
DOI: 10.34291/Edinost/81/02/Palmisano
© 2026 Palmisano CC BY 4.0

Maria Carmela Palmisano

Leksikografska analiza vrednot in vrlin pri izbranih ženskih likih v njihovih literarnih kontekstih: Abigàjila, Ruta in vrla žena (Prg 31,10-31)

A Lexicographical Analysis of Values and Virtues in Selected Female Biblical Figures and Their Literary Contexts: Abigail, Ruth, and the Woman of Valor (Prov 31:10-31)

Izvleček: Prispevek predstavlja leksikografsko analizo izbranih svetopisemskih likov in njihovih literarnih kontekstov v luči vrednote in vrlin: Abigájila, David in Abigájilini ter Davidovi služabniki v 1 Sam 25; Ruta, Boaz in ostale osebe v Rutini knjigi ter ženski portret iz Prg 31,10-31. Posebna pozornost je v izbranih besedilih posvečena analizi ženskih likov in vprašanju, kako se vrednote in vrline izražajo v svetopisemskem jeziku, pripovedni zgradbi in lastnostih posameznih oseb. Prispevek z leksikografsko analizo, povezano z literarno in teološko interpretacijo, raziskuje razmerje med vrednotami, ki jih razume kot Božje darove in resničnosti, utemeljene v Bogu, ter vrlinami, ki jih opredeljuje kot trajno človekovo držo, po kateri se vrednote uresničujejo v konkretnem življenju in delovanju.

Ključne besede: vrednote, vrline, ženski liki, leksikografija vrednote in vrlin, Abigájila, Ruta, ženski portret iz Prg 31,10-31

Abstract: *This article presents a lexicographical analysis of selected biblical figures and their literary contexts from the perspective of values and virtues. The study focuses on Abigail, David, and the servants of Abigail and David in 1 Samuel 25; Ruth, Boaz, and the other characters in the Book of Ruth; and the portrait of the Woman of Valor in Proverbs 31:10–31. Particular attention is devoted to the female protagonists and to the question of how values and virtues are expressed through biblical language, narrative structure, and the characterization of individual figures. By combining lexicographical analysis with literary and theological interpretation, the article explores the relationship between values, understood as gifts and realities grounded in God, and virtues, understood as the human dispositions through which these values are embodied in concrete actions.*

Keywords: *values, virtues, female biblical figures, lexicography of values and virtues, Abigail, Ruth, Woman of Valor (Prov 31:10-31)*

Uvod in metoda dela

Prispevek predstavlja leksikografsko analizo izbranih svetopisemskih likov in njihovih literarnih kontekstov z vidika vrednot in vrlin. Obravnava Abigajilo, Davida ter Abigajiline in Davidove služabnike v 1 Sam 25, Ruto, Boaza in druge osebe v Rutini knjigi ter portret vrle žene v Prg 31,10-31. Posebna pozornost je namenjena analizi ženskih likov.[1]

V Svetem pismu vrednote presegajo človekove izbire in delovanje, saj predstavljajo Božje darove oziroma razsežnosti življenja, ki imajo svoj izvor v Bogu, kot so ljubezen, pravičnost, dobrota, modrost itd.[2] Vrline pa označujejo človekovo trajno držo in načine delovanja ter človekovo sodelovanje z Božjimi darovi. Iz njih je razvidno, katere vrednote posameznik sprejema kot temeljne in po njih usmerja svoje življenje. Sveto pismo ne podaja definicij vrednot in vrlin, ampak ob upoštevanju različnih žanrov in sklopov bibličnih besedil (zgodovinske knjige, preroške knjige in modrostna literatura) ponuja raznolik in bogat prikaz življenjskih situacij ali poetičnih opisov, iz katerih je možno izluščiti in prepoznavati vrednote in vrline. Biblična besedila globoko zaznamuje odnos med Bogom in človeštvom, Božjim ljudstvom ter posameznikom, zato vrednote in vrline niso prikaz subjektivnih odločitev, temveč odražajo živ odnos med Bogom in človekom. Medtem ko grška filozofija, zlasti Aristotelova *Nikomahova etika*, razume vrline predvsem kot trajno človekovo držo oziroma pridobljene značajske lastnosti, Sveto pismo njihovega izvora ne povezuje zgolj s človekovim prizadevanjem, temveč tudi z Božjim delovanjem in njegovimi darovi (Mazzinghi 2010, 990).[3] Iz tega izhaja, da je za razumevanje vrednot in vrlin v Svetem pismu poleg eksplicitnega besedišča treba upoštevati tudi lastnosti delovanja oseb, ki jih prepoznamo po njihovih dejanjih, besedah in drugih pripovednih prvinah. Za pravilno presojo vrednot in vrlin

1 Članek je bil napisan v okviru raziskovalnega programa *Vrednote v judovsko-krščanskih virih in tradiciji ter možnosti dialoga* (P6-0262) ter raziskovalnega projekta *Moč čustev in status ženskih osebnosti v različnih literarnih žanrih Stare zaveze* (J6-50212), sofinanciranih s strani Slovenske agencije za raziskave in inovacije (ARIS).

2 O predstavitvi raziskovalnega programa in tematike vrednot in vrlin v svetopisemskih ženskih likih gl. Irena Avsenik Nabergoj (2023, 21–49).

3 Avtor obravnava primer in besedišče vrline potrpežljivosti v Svetem pismu. Podobno velja tudi za ostale vrline, ki jih prikazuje Sveto pismo.

je treba lastnosti posameznih oseb, vpletenih v dogodke, postaviti tudi v širši kontekst biblične teologije.

Čeprav so številne sodobne raziskave biblične etike (Wright 2004) pokazale, da etične kategorije Svetega pisma izhajajo predvsem iz Božjega razodetja in njegovega odnosa do svojega ljudstva, ostaja razmerje med vrednotami in vrlinami le redko obravnavano kot samostojno raziskovalno vprašanje. Zato želi ta prispevek z leksikografsko in literarno analizo izbranih svetopisemskih besedil prispevati k natančnejšemu razlikovanju med obema kategorijama.

Da bi poglobili razumevanje razmišljanja svetopisemskih pisateljev, bomo analizirali izbrana svetopisemska besedila, ki se osredotočajo na tri ženske like, in preučili, kako je v izvirnih besedilih in v starih prevodih (predvsem grških in latinskih) mogoče opredeliti vrednote, vrline in njihove posebne značilnosti.

Posebno pozornost bomo namenili ženskim likom, zlasti Abigajili, Ruti in portretu vrle žene v Prg 31,10-31. Analizirali bomo ključna besedila, ki razkrivajo vrednote in vrline teh ženskih likov, hkrati pa bomo obravnavali tudi druge osebe, vključene v pripovedi, saj pomembno prispevajo k razumevanju njihovega literarnega in teološkega konteksta.

Besedila bomo analizirali sinhrono z metodo literarne analize, pri primerjavi posameznih odlomkov pa bomo upoštevali njihove literarne zvrsti. Izhajali bomo iz hebrejskega oziroma grškega izvirnika ter posebno pozornost namenili primerjavi hebrejskega izvirnika z grškimi in latinskimi prevodi, da bi ugotovili, kako rešitve različnih prevodov vplivajo na razumevanje vrednot in vrlin.

Pri analizi bomo zato posebno pozornost namenili vprašanju, kako se vrednote in vrline izražajo v svetopisemskem jeziku, pripovedni zgradbi in značilnostih posameznih oseb. Pri tem bomo razlikovali med eksplicitnim besediščem ter implicitnimi značajskimi potezami, ki jih razkrivajo dejanja, govor in odnosi oseb.

V članku skušamo odgovoriti na vprašanje, kako in do kakšne mere leksikografska analiza ter analiza literarnih kontekstov, v katerih nastopajo

Abigajila, Ruta in žena iz Prg 31,10-31, omogočata razlikovanje med vrednotami in vrlinami ter kako to razlikovanje prispeva k interpretaciji obravnavanih ženskih likov.

1 Analiza besedil

Osrednji del prispevka je namenjen analizi besedil in je razdeljen v tri sklope. Prvi obravnava 1 Sam 25, kjer nastopata Abigajila in kralj David. Posebno pozornost bomo namenili tudi skupini Abigajilinih in Davidovih služabnikov, da bi pokazali, kako soočanje z vrednotami, odločitev zanje in življenje v skladu z njimi odpirajo globoka vprašanja, ki se dotaknejo vsakega človeka ne glede na njegovo vlogo, družbeni položaj ali pripadnost določeni skupini.

Drugi sklop obravnava izbrane perikope Rutine knjige, v katerih posebej izstopajo opisi vrlin tujke Rute, Boaza, njenega bodočega moža, in drugih oseb, predvsem Naomí, Boazovih služabnikov ter izraelskih žena ob koncu knjige.

Tretji sklop je posvečen portretu vrle žene v Prg 31,10-31. Pesnitev v manj dinamični, izrazito poetični obliki prikazuje razmerje med vrednotami in vrlinami ter predstavlja portret žene, ki po mnenju številnih eksegetov izvira iz pogrebnega govora, posvečenega modri ženi.

Prispevek se zaključi s presojo rezultatov analize, ki jih povzemata tudi dve pregledni tabeli.

Vrstni red predstavitev odlomkov sledi razporeditvi svetopisemskih knjig v hebrejskem kanonu: najprej sta obravnavani pripovedni besedili, nato pa poetično besedilo Prg 31,10-31.

2 Vrednote in vrline v 1 Sam 25

Na začetku poglavja svetopisemski pisatelj predstavi glavne osebe pripovedi: najprej Nabála, nato njegovo ženo Abigajilo in nazadnje Davida, ki bo

poslal Nabalu svoje služabnike s prošnjo in zahtevkom po plačilu davka za varovanje njegovih čred.

Že uvodna predstavitev oseb nakazuje razlikovanje med vrednotami, ki jih pripoved eksplicitno poimenuje, in vrlinami, ki se razkrivajo predvsem v njihovem ravnanju ter načinu govora.

Svetopisemski pisatelj Nabala v 1 Sam 25,2 predstavlja kot človeka, silno bogatega (po hebrejsko: *mᵊʾōḏ gāḏôl* 'človek zelo velik')[4] in nadaljuje z opisom njegove posesti (30.000 ovc in več kot 1000 koz). Abigajila, njegova žena, pa je v v. 3 predstavljena v popolnem nasprotju z možem. O njej pove, da je bila *ṭôḇaṯ śēḵel* 'dobrega razmišljanja'[5] in *wîp̄aṯ tōʾar* 'in lepa na pogled'. Že na začetku perikope opažamo, da so lastnosti Nabala iz reda imetja in zunanjega videza, žene pa iz reda biti in lepote, ki iz notranjosti (»dobrega razmišljanja«) sije tudi navzven (»lepa na pogled«). V nadaljevanju (v. 3) zasledimo, da je Nabal opisan kot trd in hudoben v delovanju (v hebr. *wᵊhāʾîš qāšê wᵊraʿ maʿălālîm wᵊhûʾ ḵālibî* 'Mož pa je bil surov in hudoben. Bil je Kalébovec.').[6]

Opis Davidovega ravnanja je sprva zaznamovan s pozornostjo do Nabala, ko mu pošlje služabnike, da bi od njega dobil davek, ki ga razume kot upravičenega zaradi varovanja Nabalove črede in njegovih služabnikov.

Čeprav Davidovo ravnanje do določene mere ni povsem nesebično, saj želi od Nabala dobiti davek, ga naslavlja preko služabnikov kot svojega »brata« in mu trikrat nameni pozdrav miru, gl. v. 6 *šālôm ... šālôm ... šālôm* (»Mir tebi ... mir tvoji hiši ... mir vsemu, kar imaš«).[7]

---

4 V LXX beremo *anthrōpos megas sphodra* in v Vg *homo ille magnus nimis.*

5 To v sodobnih prevodih ustreza pridevniku »pametna« (gl. SPJ). Hebrejski samostalnik *śēḵel* je uporabljen v modrostni literaturi kot sopomenka za modrega ali razumnega človeka, gl. Dan 12,3. V LXX je Abigajila opisana kot *agathē synesei kai kalē tōi eidei sphodra.*

6 V LXX beremo *kai ho anthrōpos sklēros kai ponēros en epitēdeumasin kai ho anthrōpos kynikos* (posebej zanimiva je grška interpretacija zadnje hebrejske besede, kjer je namesto Kalébovec, iz roda Kalébitov, prevedena z moralno negativno opredelitvijo »ciničen«).

7 Tudi o v. 8 je mogoče trditi, da je ton, s katerim se Davidovi služabniki obrnejo na Nabala, ton prošnje, in ne neposredne zahteve.

Po neuspešni prošnji Davidovih služabnikov in po Davidovi odločitvi, da usmrti Nabala in vse moške njegove hiše, postane posebej pomemben govor enega izmed Abigajilinih služabnikov (v. 14-17), ki za razliko od Nabala opisuje Davidove služabnike kot dobre, poštene in zaupanja vredne ljudi:

> [14]Eden izmed hlapcev pa je sporočil Nabalovi ženi Abigajili: »Glej, David je poslal sle iz puščave, da bi pozdravili našega gospoda, pa jih je ozmerjal. [15]A ti možje so bili zelo dobri do nas (*wᵊhā'ănāšîm ṭōḇîm lānû mᵊ'ōḏ*) in nam niso nič žalega storili. Nič nam ni zmanjkalo vse dni, ko smo hodili z njimi, ko smo bili na polju. [16]Kot zid (*ḥômâ*) so bili okoli nas noč in dan, vse dni, ko smo ob njih pasli ovce. [17]Zdaj torej spoznaj in sprevidi, kaj ti je storiti! Kajti zlo je sklenjeno proti našemu gospodu in proti vsej njegovi hiši, on pa je preveč hudoben, da bi mogel kdo z njim govoriti.«

Abigajilin odgovor na pobudo služabnika in njen poseg pri Davidu (v. 18-31) jasno pokažeta, da njeno delovanje pripravlja prostor za besede, ki jih bo namenila Davidu. Šele potem ko z dejanji ustvari pogoje za srečanje z Davidom, lahko njen govor doseže svoj učinek.

Abigajila najprej pripravi darove in hrano za Davidove služabnike ter jih izroči Davidu. Njeno ravnanje zaznamujejo radodarnost, pozornost, sodelovanje s služabniki in hkrati previdnost, saj želi preprečiti, da bi njen mož izvedel za njeno dejanje.

Če uvodni opis oriše Abigajilo kot ženo, zaznamovano z darom modrosti (v. 3), ki ga lahko opredelimo kot vrednoto z izvorom v Bogu (Prg 8,22-23; Sir 24,3), njeno nadaljnje delovanje razkriva njene vrline, ki iz te vrednote izhajajo: razsodnost, hitro sprejemanje modrih odločitev, delavnost, služenje, pozornost in previdnost. Te vrline prepoznavamo predvsem iz pripovednega razvoja dogodkov.[8] Posebno zanimiv je dialog med Davidom in Abigajilo, ki razkriva, kakšne so vrednote in vrline obeh sogovornikov. Ko Abigajila naslavlja Davidu svoj govor, najprej prevzame nase moževo

8 Za analizo Abigajilinega lika z vidika moči čustev in Abigajiline vloge posredovalke čustev, ki pospešijo odločitve za življenje, gl. Palmisano 2024, 497–509.

krivdo, nato pa ga prosi odpuščanja (»Na meni, moj gospod, naj bo krivda!« /v. 24.28/; »Jaz pa, tvoja dekla, nisem videla mladeničev, ki si jih, moj gospod, poslal« /v. 25/) in se poimenuje njegova dekla; obe drži v sogovorniku prebudita pozornost in pripravljenost poslušati ter odpirata pot reševanju nastalega konflikta ter opustitev namena umora in maščevanja. Abigajila, ki v perikopi nastopa kot modra žena in jo celo primerjajo s poosebljeno modrostjo, v nadaljevanju svoj govor povzdigne na teološko raven in vabi Davida, naj v tem srečanju prepozna Božji poseg, po katerem je Bog odvrnil Davida od njegove maščevalne namere, opredeljene kot »narediti si pravico z lastno roko«: *mᵉnāʿăḵā YHWH mibôʾ bᵉḏāmîm wᵉhôšēaʿ yāḏḵā lāḵ*: »Gospod te je zadržal, da nisi prišel prelivat krvi in si pomagat s svojo roko« (v. 26; gl. tudi podobno formulacijo v Davidovem odgovoru v v. 33-34.39). Abigajila srečanje z Davidom in vabilo k poslušanju povezuje z Davidovim poslanstvom in Božjimi obljubami, ki se bodo uresničile (v. 29-31).[9] Če je modrost prva in najbolj očitna vrednota v 1 Sam 25 (v. 3 in v. 33, ko David občuduje dar njene razumnosti, *ṭaʿmēḵ*: »tvoje razumnosti«), je druga temeljna vrednota blagoslov, ki ga Abigajila prepoznava kot Božji dar in se zaveda, da ga je prinesla Davidu (v. 27). V Davidovem odgovoru kralj sam blagoslavlja Boga in Abigajilo (v. 32.33 »*bārûḵ YHWH ʾĕlōhê yiśrāʾēl ... ûḇārûḵ ṭaʿmēḵ ûḇrûḵâ ʾāt*«).[10]

Modrost in blagoslov sta poleg vrednote miru (*šālôm* v. 6) največji vrednoti odlomka, vrline pa so pri Abigajili povezane z njeno delavnostjo in modrim govorjenjem, pri Davidu pa predvsem s poslušanjem in pripravljenostjo izročiti Bogu sebe in svoje sovražnike.

Analiza prvega besedila je pokazala, da imajo predstavljene vrednote svoje središče in izvor v Bogu. Hkrati jih zaznamujejo odnos med Bogom in človekom oziroma njegovim ljudstvom ter zgodovino odrešenja, ki presega meje izvoljenega ljudstva in se odpira celotnemu človeštvu. Prav tako so vrline, ki jih razbiramo iz delovanja in govorov oseb ter krasijo glavni osebi in skupino služabnikov, povezane z resnicoljubnostjo, zvestobo

9 O modrostnem in preroškem slogu odlomka gl. van Wolde 2002; Smith 2015; Zion 2021; Schwartz 2023; Palmisano 2024, 503.

10 [32]»Blagoslovljen bodi Gospod, Izraelov Bog ... [33]Blagoslovljena bodi tvoja razumnost in blagoslovljena bodi ti sama.« Na koncu v. 33 Vg namesto glagola *wᵉhôšēaʿ* »in da bi me rešila (moja roka)« vsebuje latinski glagol *ulciscerer me* »in bi se maščeval sam«, ki predstavlja pojasnilo Davidovega namena.

in pripravljenostjo, da človek z zaupanjem v Boga preseže trenutni konflikt, krizo in nevarnost. Vrline se tako izkažejo kot prostor, v katerem se razvijata odnos z Bogom in odnos z drugimi. Prav v njih človek presega samega sebe in svoj strah ter vstopa v širše obzorje zgodovine odrešenja. Skladno s povezanostjo med modrostjo in ženskimi liki[11] je Abigajila predstavljena ne le kot osrednja oseba zgodovinske pripovedi, temveč tudi kot lik, ki presega svoj zgodovinski okvir. Bralca nagovarja kot podoba žene, katere materinska drža varuje življenje in odpira prostor Božjemu delovanju. Po njej se dogodki preusmerijo od nasilja k življenju. Pripoved z izrazitimi kontrasti, zlasti med ravnanjem posameznih oseb in Nabalovim koncem, pokaže, kako različne življenjske izkušnje človeka postavljajo pred odločitev in odgovornost za usmeritev lastnega življenja ter življenja drugih.

Analiza prvega odlomka je pokazala, da je za razumevanje vrednot in vrlin v obravnavani pripovedi treba upoštevati vsaj tri različne ravni analize:

- eksplicitno besedišče, ki ga uporablja svetopisemski pisatelj in nam je pomagalo sklepati na vrednote, neposredno omenjene v perikopi;

- narativne značilnosti posameznega akterja, iz katerih razbiramo vrline posameznih oseb oziroma njihovo odsotnost (v primeru Nabala smo s posredovanjem grškega besedila opazili podatek o pripadnosti rodu – Kalabovec – reinterpretiran kot negativna etična karakterizacija osebe - ciničen);

- teološko interpretacijo, ki omogoča umestitev vrednot in vrlin v širši kontekst biblične teologije.

11 Povezanost med modrostjo in ženskimi liki, ki pospešujejo napredovanje življenja, je razvidna v modrostni literaturi (Prg 31,10-22; Sir 24,18) in v svetopisemskih pripovedih, ki so modrostno obarvane (npr. 2 Sam 14,12-20).

3 Prepletanje vrednot in vrlin v Rutini knjigi

Rutini knjigi je bilo v zadnjih letih posvečenih veliko znanstvenih monografij in razprav. Nekatere med njimi obravnavajo tudi tematiko vrednot in vrlin, vendar z več različnimi metodološkimi pristopi.[12] Iz pripovedne analize knjige je razvidno, da Rutina odločitev, da bo sledila tašči Naomí, ki se po smrti moža in sinov vrača v Betlehem (Rt 1,7.19), izraža prijateljstvo do tašče[13] in zvestobo pokojnemu možu. Prijateljstvo in ljubezen sta temeljni vrednoti knjige, ki v bibličnem obzorju presegata zgolj antropološko razsežnost in imata svoj izvor v Bogu. Obe vrednoti prežemata človekovo delovanje ter se uresničujeta v vrlinah oseb, ki nastopajo v pripovedi. Zato sta ključni tudi za leksikografsko analizo, zlasti v odlomkih, kjer Ruta in druge osrednje osebe neposredno ali posredno omenjajo Boga.

Prav razločevanje med temeljnimi vrednotami pripovedi in vrlinami, s katerimi jih posamezne osebe uresničujejo, predstavlja izhodišče nadaljnje analize.

V Rut 1,16-18 beremo:

> [16]»Nikar me ne sili, da te zapustim in se odvrnem od tebe, kajti kamor pojdeš ti (*ʾel ʾăšer tēlḵî*), pojdem jaz (*ʾēlēḵ*), in kjer boš prenočevala ti (*ûḇaʾăšer*), bom prenočevala jaz (*ʾālîn*). Tvoje ljudstvo bo moje ljudstvo (*ʿammēḵ ʿammî*) in tvoj Bog bo moj Bog (*wēʾlōhayiḵ ʾĕlōhāy*). [17]Kjer boš umrla ti (*baʾăšer tāmûṯî*), bom umrla jaz (*ʾāmûṯ*) in tam bom pokopana (*wᵊšām ʾeqqāḇēr*). Tako naj mi Gospod (*YHWH*) stori in tako doda, samo smrt me bo ločila od tebe!« [18]Ko je torej videla, da se je odločila, da pojde z njo, jo je nehala nagovarjati.

Rutine prve besede razkrivajo temeljne vrednote pripovedi: njeno popolno izročitev Naomí in Naomíjinemu Bogu. Čeprav ga kot Moabka prej ni poznala, mu zaradi zaupanja v taščo popolnoma zaupa. Hkrati njena

12 O bogati bibliografiji na temo Rutine knjige v sodobni raziskavi gl. Matheny 2020, 8–35. O tematiki vrednot in vrlin v knjigi gl. Rauber 1970, 27–37; Lau 2011; Ska 2005, 369–390; Palmisano 2023, 51–68.

13 Že samo ime Ruta v hebrejščini pomeni »prijateljica« in usmerja branje knjige.

izpoved vere izraža vrednoto zvestobe pokojnemu možu, družini, katere del je postala s poroko, ter izraelskemu ljudstvu, iz katerega izhajata Naomi in Mahlón. Po moževi smrti postane Naomi zanjo osrednja družinska opora in najbližja sorodnica.

Rutina izpoved tako razkriva ne le njeno vero v Boga, temveč tudi neomajno zvestobo možu, ki presega njegovo smrt in usmerja njeno nadaljnje življenje. Iz njenih prvih besed je razvidno, da vrednote, po katerih se ravna, presegajo zgolj osebno raven ter oblikujejo njene odnose z Bogom, družino in izraelskim ljudstvom.

Ko Ruta prvič sreča Boaza (Rut 2,8-13), jo njegova naklonjenost močno preseneti, zato ga vpraša, zakaj ji kot tujki izkazuje tolikšno dobrohotnost. Boazov odgovor razkriva vrednote, ki usmerjajo njegovo ravnanje in so tesno povezane z njegovo vero v Boga:

> [10]Tedaj je padla na obraz in se priklonila do tal ter mu rekla: »Zakaj sem našla milost v tvojih očeh (*madûaʿ māṣāʾṯî ḥēn bᵉʿênêḵā*), da si se ozrl name, ko pa sem tujka?« [11]Boaz je odgovoril in ji rekel: »Vse so mi natanko povedali (*hugēḏ hugaḏ lî kōl ʾăšer*), kar si storila za svojo taščo (*ʿāśîṯ ʾeṯ ḥămôṯēḵ*) po smrti svojega moža. Zapustila si svojega očeta (*wataʿazḇî ʾāḇîḵ*), svojo mater in deželo svojega rojstva ter šla k ljudstvu, ki ga nisi poznala ne včeraj ne predvčerajšnjim. [12]Gospod naj ti poplača tvoje delo (*yᵉšallēm YHWH pāʿŏlēḵ*) in tvoje popolno plačilo naj bo od Gospoda, Izraelovega Boga, (*ûṯhî maśkurtēḵ šᵉlēmâ mēʿim YHWH ʾĕlōhê yiśrāʾēl*), pod čigar peruti si prišla poiskat zavetje.« [13]Rekla je: »Naj najdem milost v tvojih očeh, moj gospod, kajti potolažil si me, ker si govoril na srce svoje dekle, pa čeprav jaz nisem kakor katera tvojih dekel.«

Ko svetopisemski pisatelj opisuje Boazovo dobrohotno držo do Rute, njegovo naklonjenost neposredno povezuje z Rutino odločitvijo za prijateljstvo in zvestobo Naomi in z vero v Boga. Boazova naklonjenost kot vrlina ima svoj temelj v Božji naklonjenosti (vrednota), ki po njem deluje, in v njegovi veri v Boga, ki ščiti in varuje tudi onkraj Izraela tiste, ki prihajajo iz drugih narodov in kakor Moabka Ruta priznavajo Gospoda.

Boazova naklonjenost in dobrohotnost kot vrlini sta torej konkretni izraz Božje naklonjenosti in dobrohotnosti kot vrednote.

Obe osrednji osebi, Ruta in Boaz, sta opisani kot »vrli« (*ḥayil*), izraz, ki označuje moč, plemenitost in notranjo odličnost. Boaz je predstavljen kot *gibbôr ḥayil* 'plemenit mož' (Rut 2,1), Ruta pa kot *'ēšet ḥayil 'āt* 'ti si vrla žena' (Rut 3,11). Druge vrline, ki jih knjiga pripisuje Ruti in Boazu, izhajajo iz te temeljne značajske lastnosti, tesno povezane z njunim odnosom z Bogom in z ljudmi. Ruta je v knjigi opisana kot svobodna (1,16-17), sočutna, delovna (Rut 2,7.18), samoiniciativna (2,2), odprta za taščine nasvete (3,5.16-18) in pripravljena sodelovati z Božjim načrtom, kakor postane jasno ob zaključku knjige (4,13.21). Tudi Boaza zaznamujejo podobne vrline. Radodaren je, pošten, dosleden in pripravljen poskrbeti za ohranitev potomstva svojemu sorodniku Mahlonu, Rutinemu pokojnemu možu. Obéd, sin Rute in Boaza, je na koncu pripovedi poimenovan Naomin sin (4,17). Ruta in Boaz tako stopita v ozadje pripovedi, čeprav prav njuno življenje in njun zakon pripravita prostor za Davidov rod in za uresničenje Božjega načrta odrešenja.

V pripovedi postopoma opazimo pomemben preobrat pri Naomi. Na začetku knjige se predstavi kot žena, polna grenkobe, prazna življenja in udarjena od Boga (Rut 1,13.20-21). Po prvem srečanju med Ruto in Boazom Naomi izreče besedo blagoslova nad Boazom (2,19-20):

> [19]Njena tašča ji je rekla: »Kje si danes paberkovala? Kje si delala? Naj bo blagoslovljen (*bārûḵ*), kdor se je ozrl nate!« In povedala je tašči, pri kom je delala, ter rekla: »Možu, pri katerem sem danes delala, je ime Boaz.« [20]Naomí pa je svoji snahi odgovorila: »Blagoslovljen naj bo od Gospoda (*bārûḵ hû' laYHWH*), ki ni odtegnil svoje milosti ne živim in ne mrtvim (*'ăšer lō' 'āzaḇ ḥasdô 'eṯ haḥayyîm wᵊ'eṯ hammēṯîm*).«

Tudi v Naomijinih besedah prepoznavamo besedišče, ki se nanaša na vrednote in izhaja od Boga ter vsebuje esedre, kot sta glagol »blagosloviti« v trpni obliki (*bārûḵ od glagola bārak*) in samostalnik »milost, naklonjenost, dobrota« (*ḥeseḏ*); v obeh primerih je Bog predstavljen kot izvor in subjekt blagoslova ter milosti.

Tudi Rutina knjiga potrjuje ugotovitev, do katere smo prišli že pri analizi 1 Sam 25: vrednote imajo svoj izvor v Bogu in je Bog pogosto njihov eksplicitni subjekt, medtem ko se vrline razkrivajo predvsem v človekovem delovanju. Toda tudi vrline niso neodvisne od Boga, saj izvirajo iz odnosa z njim in človekovo življenje usmerjajo k njemu.

Razlikovanje med vrednotami in vrlinami se ne kaže le na leksikalni ravni. Analiza literarnih kontekstov namreč razkriva, da vrednote, ki izvirajo iz Boga in zaznamujejo njegovo delovanje, prežemajo tudi človekovo delovanje ter se v njem uresničujejo kot vrline. Nazoren primer tega prepletanja je Boaz, katerega dobrohotnost kot vrlina temelji v Božji dobrohotnosti kot vrednoti. Podobno Naomi v Boazovi dobroti (*ḥesed*) prepoznava odsev Božje dobrote. Tudi Rutina zvestoba tašči in prej pokojnemu možu ima svoj temelj v Božji zvestobi, ki jo Sveto pismo predstavlja kot zvestobo zavezi s svojim ljudstvom in s celotnim človeštvom (prim. 1 Mz 9,1-18). Razlika med vrednotami in vrlinami zato ni zgolj leksikalna, temveč predvsem kontekstualna in funkcionalna: vrednote razkrivajo Božje lastnosti in Božje delovanje, vrline pa način, kako človek te vrednote sprejema in jih uresničuje v zgodovini, kjer postajajo vir razvoja dogodkov in reševanja konfliktov.

Vrednote in vrline so neločljivo in dinamično povezane, saj se razodevajo in uresničujejo v živem odnosu med Bogom in človekom.

4 Portret vrle žene (Prg 31,10-31)

Portret vrle žene v akrostični pesnitvi na koncu Knjige pregovorov je z vidika naše raziskave posebej pomemben, saj jasno kaže prepletenost vrednot in vrlin. O tej pesnitvi je bilo objavljenih veliko znanstvenih razprav, ki so pogosto usmerjene v razumevanje vrle žene v odnosu do poosebljene Modrosti.[14]

14 Za obsežnejšo predstavitev bibliografije odlomka gl. Palmisano 2018, 81–83; o razmerju med simbolizmom in konkretnostjo v perikopi gl. Gilbert 1999, 147–167.

Antonio Bonora (1988, 137–164) je opozoril na polisemične razsežnosti tega portreta: pesnitev opeva lastnosti konkretne žene, morda ob njenem pogrebu, v obliki pogrebnega govora, ki ji ga namenjajo sorodniki, mož, otroci in znanci (Joüon 1922, 349–352). Hkrati pa portret presega zgodovinsko osebo in zgodovinske meje ter postane vzor vsakega modrega človeka, ki svojo pripadnost Modrosti uresničuje v dejavnem življenju.

Odlomek jasno pokaže, da modrost izvira od Boga in se začenja z držo Gospodovega strahu. Jean-Nöel Aletti je prepričljivo pokazal, da je portret smiseln in potreben zaključek Knjige pregovorov, saj dopolnjuje podobo modrega človeka z zgledom konkretne modre žene. Nasprotno pa Knjiga pregovorov že v Prg 5 predstavi protitip modre žene – tujko oziroma ženo drugega, ki postopoma dobi značilnosti prešuštnice. Ta kontrast opozarja na pomembno biblično tematiko tujke, katere zapeljevanje lahko vodi v malikovanje in češčenje tujih bogov (npr. Salomon v 1 Kr 11,1-13).

V nadaljevanju bomo predstavili leksikografske ugotovitve analize portreta vrle žene.

4.1 Prepletenost besedišča vrednot in vrlin v Prg 31,10-31

Pesnitev se začne z retoričnim vprašanjem »Vrlo ženo, kdo jo najde?«, ki poudarja, kako zahtevno je najti takšno ženo, ne da bi pri tem izključevali možnost, da obstaja (Alonso Schökel 1984, 617; Plöger 1984, 376). Ob analizi hebrejskega izvirnika prepoznavamo v v. 10 podobno besedno zvezo, ki smo jo srečali pri Rut 3,11. Posebno pozornost bomo namenili temu izrazu, ki se v pesnitvi pojavi dvakrat (v. 10.29) in odpira pomembna vprašanja svoje interpretacije. V zgodovini eksegeze je bila pesnitev interpretirana kot portret idealne žene ali kot pesnitev, posvečena poosebljeni modrosti.[15] Obe liniji interpretacije sta prepoznavni tudi v sodobni eksegezi.

Besedna zveza *ʾēšet ḥayil* in zlasti samostalnik *ḥayil*, uporabljen za opis žene, nekoliko preseneča, saj izhaja iz semantičnega polja vojskovanja, kjer prvotno označuje vojsko oziroma vojaško moč. Drugi pomemben pomen samostalnika je bogastvo. Rabin Ibn Ezra (1092–1167) je vrstico

15 Za izčrpno predstavitev pesnitve v zgodovini eksegeze gl. Wolters 2001, 59–154.

interpretiral kot *mulierem divitias parantem* (Palmisano 2018, 88), kar pomeni »žena, ki pripravlja bogastva«, kar se v kontekstu njegovega prevoda nanaša na ženo oziroma učenko Modrosti, ki vse dela in pripravlja, da bi bila Modrost počaščena. Cornelius a Lapide vidi v hebrejskem izrazu stičišče dveh semantičnih polj: prvega, povezanega z moško močjo (vojaška moč), in drugega, povezanega z žensko rodovitnostjo oziroma materinstvom (5 Mz 32,18; Iz 51,2). V pesnitvi se ista besedna zveza v prvi vrstici nanaša predvsem na *notranje lastnosti* žene, v v. 29 pa na njeno dejavno življenjsko držo. V Rutini knjigi smo podobno opazili, da isti samostalnik *ḥayil* opisuje notranje lastnosti Rute ali označuje Boazovo premoženje (Rut 2,1), hkrati tudi njegovo plemenitost.[16] Grški prevod LXX besedne zveze *gynaika andreian* v v. Prg. 31,10 poudarja moški element moči (*andreian*),[17] iz katerega izhajajo nekateri sodobni prevodi, ki pesnitvi dajo naslov »močna žena«, medtem ko *pollai thygateres ektesanto pluton* v v. 29 poudari razsežnost bogastva (*pluton*).[18]

Polisemija izraza *ḥayil* potrjuje, da pomena vrline ni mogoče določiti zgolj na leksikalni ravni. Šele literarni kontekst razkrije, ali izraz označuje notranjo kakovost osebe, njeno delovanje ali družbeni položaj.

Že slovnična analiza prve vrstice pesnitve ter primerjava hebrejskega izvirnika s starimi in sodobnimi prevodi kažeta, da besedišče vrednot in vrlin ni enoznačno ter zahteva razlago v literarnem kontekstu.

Če primerjamo mesta v Knjigi pregovorov, kjer se izraz *ḥayil* nanaša na ženo, opazimo, da je žena predstavljena kot Božji dar. Tako je v Prg 12,4 (v povezavi z v. 2), v Prg 18,22, kjer je dobra žena opredeljena kot dobrina, ki jo mož najde in s tem prejme Gospodovo naklonjenost, ter v Prg 19,14, kjer je razumna žena izrecno predstavljena kot dar od Gospoda. Enako potrjuje tudi poznejša modrostna tradicija (Sir 26,3): »Dobra žena je dober delež; daje se v delež tistim, ki se bojijo Gospoda.«

16 Zanimivo je tudi, da se je od časa Reforme poleg prevoda in interpretacije odlomka, ki v pohvaljeni ženi vidi simbol Modrosti, uveljavil tudi prevod, ki opisuje ženo kot idealno, npr. Fray Luis de Léon prevede hebrejski izraz z besedno zvezo *mujer de valor*, 'vredna žena', in portret razlaga kot opis idealne žene ter ga posveča svoji nečakinji Doni Marii Valerii Osorju, gl. Núria Calduch Benages 2015, 303–315.

17 Podobno beremo tudi v latinskem prevodu Vg: *mulierem fortem*.

18 Gl. v Vg: *multae filiae congregaverunt divitias.*

Samostalnik *ḥayil*, katerega osnovni pomen je »moč«, v kontekstu Prg 31,10-31 ter širše modrostne tradicije označuje vrednost modre žene kot Božjega daru človeku, ki živi v Gospodovem strahu. Prva omemba izraza *ḥayil* označuje vrednoto kot Božji dar,[19] druga pa razkriva njeno uresničitev v konkretnih vrlinah žene.

4.2 Vrline vredne žene v Prg 31,10-31

Akrostično pesnitev lahko razdelimo na dva dela. Prvi (v. 10-20) opisuje vrednost žene in njeno dejavno življenje, drugi (v. 21-31) pa se osredotoča na tematiko Gospodovega strahu. V v. 21 je strah izražen v negativni obliki – žena se ne boji za svojo družino – v v. 30 pa v pozitivni obliki, saj je žena, ki se boji Gospoda, predstavljena kot vredna hvale.

Prvi del pesnitve (v. 10-20) najprej predstavi vrednost žene, ki presega vrednost najdragocenejših kamnov (v. 10b), nato pa opiše odnose (11-12), zaznamovane z moževim zaupanjem, ter njena ročna dela (v. 13-20), namenjena družini. Opis doseže vrhunec v sočutju žene do ubogega, ki mu odpira svojo dlan. Prvi del pesnitve tako pokaže, da žena okoli sebe ustvarja prostor zaupanja in varnosti. Njena dejavnost bogati vse, ki prihajajo v stik z njo, ne le družino, ampak tudi reveže in uboge (v. 19-20).

Vrline niso predstavljene z abstraktnim besediščem, temveč opisno, skozi ženino delovanje in njene odnose. Možu vrača *ṭôḇ wᵊlō' rā'* 'dobro in ne zlo' (v. 12); z veseljem opravlja ročna dela: *wataʿaś bᵊḥēp̄eṣ kapêhā* 'in rada dela s svojimi rokami' (v. 13); vztraja pri svojem delu: *lō' yiḵbê ḇallaylâ nērâ* 'niti ponoči ne ugasne njena luč' (v. 18); je sočutna do ubogega: *kapâ pārśâ leʿonî wᵊyāḏêhā šillᵊḥâ lā'eḇyôn* 'Svojo dlan odpira ponižnemu in svoje roke podaja ubogemu' (v. 20).

Drugi del pesnitve (v. 21-31) sestavljata dve manjši enoti. Prva (v. 21-25) opisuje pripravo oblačil, ki družini zagotavljajo varnost tudi v težjih razmerah, hkrati pa pokaže, da ženino delo pozitivno zaznamuje tudi širše družbeno okolje, saj je uspešna tudi pri trgovanju. Žena je predstavljena kot

19 V italijanskem sodobnem prevodu se besedna zveza *'ēšeṯ ḥayil* prevede z »Donna di valore«, gl. CEI 2008 *ad locum*, ki ženo neposredno povezuje bolj z vrednotami kot z vrlinami, kakor je v SPJ.

vedra, zadovoljna in brez strahu pred prihodnostjo, ker živi v Gospodovem strahu. Besedilo postopoma preide od oblačil, ki jih pripravlja za druge, k njenemu lastnemu oblačilu – moči in dostojanstvu. Tako se ponovno srečamo s prehodom od zunanjega delovanja k njenim notranjim lastnostim, iz katerih izvira vse njeno življenje. V. 25 predstavlja sintezo njenih vrlin: *ʿōz wᵉhāḏār lᵉḇûšâ, watiśḥaq lᵉyôm ʾaḥărôn* 'Moč in ugled sta njeno oblačilo, smeji se prihodnjemu dnevu'.[20]

Zadnji del pesnitve (v. 26-31) se osredotoča na govor žene in nazadnje na glasove tistih, ki hvalijo njeno življenje in delo. Vsebino njenega govora je treba razumeti v širšem kontekstu Knjige pregovorov, saj se navezuje na nauke učiteljev modrosti, ki jih knjiga predstavlja kot starše modrega učenca. Cilj teh naukov je voditi človeka k modremu in srečnemu življenju ter ga učiti skrbeti za pravičnost in braniti pravice ubogih.

5 Presoja rezultatov analiz in zaključek

Analiza izbranih starozaveznih besedil je pokazala globoko povezanost med obravnavanimi ženskimi liki ter tematiko vrednot in vrlin. V vseh treh besedilih so ženske predstavljene kot Božji dar človeku, zato se zdi, da jim glede na njihove literarne in teološke kontekste bolj ustreza naslov »vredna žena« kakor »vrla žena«.

Hebrejsko besedišče vrednot in vrlin je tesno povezano s semantičnim poljem moči in celo vojskovanja (kakor je razvidno npr. iz študija besedne zvede *ʾēšet ḥayil* v povezavi s 5 Mz 32,18 in Iz 51,2). Toda literarni konteksti pokažejo, da ne gre predvsem za fizično moč, temveč za notranjo moč, ki se izraža kot modrost, notranja lepota, zvestoba, dobrota in druge temeljne biblične vrednote. Te vrednote imajo svoj izvor v Bogu in se v življenju obravnavanih žensk uresničujejo v konkretnih vrlinah.

20 V LXX: »Moč in lepoto je oblekla, radovala se je poslednjih dni«, kar razkriva, kako je grški prevod poudarjal eshatološko interpretacijo zadnjih dni oz. konec življenja in smrtni dan.

Abigajila, Ruta in vrla žena iz Prg 31,10-31 so predstavljene kot osebe izjemne dejavnosti. Njihovo življenje zaznamujejo vztrajna delavnost, modrost, razumnost, sočutje, zvestoba, služenje in modri govor.

Analiza je pokazala, da Sveto pismo pri opisovanju vrednot in vrlin pogosto uporablja enako ali sorodno besedišče, zato razlikovanja med njima ni mogoče utemeljiti zgolj na leksikalni ravni. Šele pozorno branje literarnih in teoloških kontekstov omogoča, da razlikujemo med vrednotami, ki razodevajo Božje delovanje in Božje lastnosti, in vrlinami, ki predstavljajo človekov odgovor na Božje darove in sodelovanje z njim. To je osrednji rezultat raziskave in odgovor na uvodoma zastavljeno vprašanje. Podrobni rezultati so razvidni tudi iz dveh tabel, od katerih prva podrobno predstavlja primerjavo med analiziranimi ključnimi izrazi v izvirniku in starih prevodih (MT; LXX in Vg), druga pa prikazuje imena vrednot in vrlin pri analiziranih svetopisemskih osebah v slovenskem jeziku.

Končni namen Svetega pisma ni predvsem poveličevanje izjemnosti zgodovinskih žena, temveč razodevanje Boga, ki po njihovem življenju deluje v zgodovini odrešenja. Prav v živem odnosu med Bogom in človekom se vrednote uresničujejo v vrlinah in postajajo pot, po kateri Sveto pismo vodi človeka k polnosti življenja.

Svetopisemsko besedilo	MT	LXX	Vulgata	Pomen v kontekstu
1 Sam 25,3	*ṭôḇaṯ śēḵel*	*agathē synesei*	*prudentissima*	modrost, razumnost kot Božji dar
1 Sam 25,3	*kālibî*	*kynikos*	*de genere Chaleb*	etnična pripadnost → moralna reinterpretacija v LXX (»ciničen«)
1 Sam 25,6	*šālôm*	*eirēnē*	*pax*	mir kot Božji dar
Rut 2,1	*gibbôr ḥayil*	*anēr dynatos* (oz. sorodni izrazi)	*vir potens*	plemenit, ugleden, vpliven mož
Rut 2,20	*ḥeseḏ*	*eleos*	*misericordia*	Božja dobrota, zvestoba in naklonjenost
Rut 3,11	*ʾēšet ḥayil*	*gynaika andreian*	*mulier fortis*	vredna oziroma vrla žena
Prg 31,10	*ʾēšet ḥayil*	*gynaika andreian*	*mulierem fortem*	žena velike notranje vrednosti
Prg 31,29	*ḥayil*	*ploutos*	*divitiae*	bogastvo, odličnost, vrednost

Tabela 1: Primerjava izvirnega besedila in prevodov

Oseba	Temeljne vrednote	Vrline	Prispevek k pripovedi
Abigajila	modrost, mir, blagoslov	razumnost, previdnost, radodarnost, služenje, ponižnost	prepreči prelivanje krvi in usmeri Davida k Božjemu načrtu
David	pravičnost, mir	poslušanje, odprtost za spreobrnjenje, hvaležnost	odpove se maščevanju
Abigajilini in Davidovi služabniki	zvestoba, resnicoljubnost	sodelovanje, odgovornost	omogočijo rešitev konflikta
Ruta	prijateljstvo, ljubezen, zvestoba, blagoslov	delavnost, sočutje, svobodna odločitev, vztrajnost, poslušnost	postane Davidova prababica
Boaz	dobrota (*ḥeseḏ*), blagoslov	radodarnost, pravičnost, odgovornost, gostoljubnost	sodeluje pri uresničevanju Božjega načrta
Naomí	blagoslov, Božja dobrota	ponovno zaupanje v Boga	prepozna Božje delovanje
Vrla žena (Prg 31)	modrost, strah Gospodov	delavnost, usmiljenje, modrost, previdnost, modri govor	postane vzor modrega človeka

Tabela 2: Vrednote in vrline pri obravnavanih osebah

Izjava o dostopu do raziskovalnih podatkov

Ker raziskava temelji na teoretičnih izhodiščih, v prispevku niso bili ustvarjeni ali analizirani novi raziskovalni podatki.

Kratice

CEI italijanski uradni prevod Svetega pisma leta 2008 (Italijanska škofovska konferenca)
LXX Septuaginta
SPJ Slovenski prevod Svetega Pisma (Jeruzalemska izdaja)
Vg Vulgata

Reference

A Lapide, Cornelius. 1848. *In Proverbia Salomonis*. Commentaria in Scripturam Sacram VI, 489. Pariz.

Avsenik Nabergoj, Irena. 2023. Čustva in vrednote ženskih likov v Stari zavezi. *Edinost in dialog* 78/2: 21–49. Http://doi.org/10.34291/Edinost/78/02.

Bergen, Robert B. 1996. *1. in 2. Samuelova knjiga*. The New American Commentary 7. Nashville, TN: B & H Publishing Group.

Bonora, Antonio. 1988. Odlična žena, Modrost in modrec (Prg 31,10–31). *Rivista biblica* 36: 137–164.

Bressan, Gino. 1954. *Samuel*. La Sacra Bibbia. Rim: Marietti.

Calduch-Benages, Núria. 2015. Prg 31,10–31 in *Popolna žena* Fraya Luisa de Leóna. V: S. M. Attard in Marco Pavan, ur. *Večno bom opeval Gospodove milosti (Ps 89,2). Spominski zbornik Gianniju Barbieru*, 303–315. Analecta Biblica Studia 3. Rim: Gregorian Press.

Cartledge, Tony W. 2001. *1. in 2. Samuelova knjiga*. Smyth & Helwys Bible Commentary 7. Macon, GA: Smyth & Helwys Publishing.

Gilbert, Maurice. 1999. Vrla žena iz Pregovorov 31,10–31: portret ali simbol. V: G. Bellia in A. Passaro, ur. *Knjiga pregovorov. Izročilo, redakcija, teologija*, 147–167. Casale Monferrato (AL): Piemme.

Joüon, Paul. 1922. Glagolski časi v Pregovorih 31,10–31 (Vrla žena). *Biblica* 3: 349–352.

Lau, Peter H. W. 2011. *Identiteta in etika v Rutini knjigi: pristop teorije družbene identitete*. Beihefte zur Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft 416. Berlin/New York: W. de Gruyter.

Matheny, Jennifer M. 2018. *Sodniki 19–21 in Ruta: kanon kot glas odgovornosti*. Doktorska disertacija. University of Kent.

– – –. 2020. Ruta v novejših raziskavah. *Currents in Biblical Research* 19/1: 8–35.

Mazzinghi, Luca. 2010. Potrpežljivost. V: *Teološke teme Svetega pisma*, 989–992. Milano: San Paolo.

Palmisano, Maria Carmela. 2018. Polarnost moški–ženska na podlagi Prg 31,10–31 in v kontekstu modrostnih navodil. *Ricerche storico bibliche* 30: 81–97.

– – –. 2023. Ruta: lik tujke, »vrle žene«, v hebrejskem kanonu. *Edinost in dialog* 78/2: 51–68. Https://doi.org/10.34291/Edinost/78/02/Palmisano.

– – –. 2024. Abigájila v literarnem kontekstu 1 Sam 25: pospeševalka čustev življenja. *Bogoslovni vestnik* 84/3: 497–509. Https://doi.org/10.34291/BV2024/03/Palmisano.

Rauber, D. F. 1970. Literarne vrednote v Svetem pismu: Rutina knjiga. *Journal of Biblical Literature* 89/1: 27–37. Https://doi.org/10.2307/3263636.

Schwartz, Sarah. 2023. Nov pogled na Abigájilino modrost. *Vetus Testamentum* 74/3: 392–414. Https://doi.org/10.1163/15685330-bja10138.

Ska, Jean-Louis. 2005. *Zapečatena knjiga in odprta knjiga*. Collana Biblica. Bologna: Edizioni Dehoniane, 369–390.

Smith Carman, Amy. 2015. Abigájila: modra žena s Karmela. *Stone-Campbell Journal* 18: 47–60.

Wolde van, Ellen J. 2002. Voditelj, ki ga vodi žena: David in Abigájila v 1 Sam 25. *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 114/3: 355–375. Https://doi.org/10.1515/zatw.2002.019.

Wolters, Albert Marten. 2001. *Pesem o vrli ženi: študije o interpretaciji Pregovorov 31,10–31*. Carlisle: Paternoster.

Wright, Christopher J. H. 2004. *Starozavezna etika za Božje ljudstvo*. Downers Grove: InterVarsity Press.

Zion, Noam, in David J. Zucker. 2021. Abigájila in Abelova modra žena: primerjave in razlike. *Jewish Bible Quarterly* 49/4: 263–272.